

AZ OLASZ NYELVSTRATÉGIA

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: FEHÉR BENCE

Alapadatok

Érintett nyelvek: olasz (és kisebbségi nyelvek: albán, katalán, német, görög, szlovén, horvát, francia, frankoprovenszál, friuli, ladin, okcitán, szárd)

Érintett országok: Olaszország

A nyelv státusa az érintett országban: hivatalos nyelv

Beszélőközösség mérete: kb. 53 millió (Olaszország, anyanyelvi beszélő), 5 933 000 (Olaszországon kívül) – ebből kb. 29 millió olasz nyelvjárások/kisebbségi nyelvek¹

A stratégiai dokumentum típusa: törvények, elemzés, statisztika

A stratégia természete: — (olasz irodalmi nyelv); nyelvélénkítés (kisebbségi nyelvek és nyelvjárások)

A stratégia kiterjedése és időtartama: többnyire rövid- és középtávú (1–4 év)²

Intézkedési területek:

a) olasz nyelv: nyelvi korpusz modernizálása; hivatali nyelvhasználat minőségfejlesztése; határon túli kisebbségek nyelvvédelme és nyelvoktatás

b) kisebbségi nyelvek és nyelvjárások: nyelvi hivatalok és konzultatív szervek, kutatóintézetek létrehozása; hivatali kétnyelvűség szavatolása, nyelvi képzés; kisebbségi névhasználat biztosítása; nyelvi korpusz létrehozása; helyesírási szabályzat; toponomasztikai korpusz; tananyagfejlesztés, tanárto-vábbképzés, anyanyelvi oktatás; közgyűjtemények létrehozása; könyvkiadás/

1 2015-ös adatok extrapolálása 2023-as helyzetre, vö. <https://www.istat.it/it/archivio/207961>, <http://dati.istat.it/Index.aspx?QueryId=18460> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.). A nyelvjárást beszélők és az olasz anyanyelvűek aránya egyaránt csökkenő tendenciát mutat.

2 Friuli-Venezia Giulia tartományban kivételesen éves és öt éves nyelvpolitikai tervezés és a megvalósulás hasonló ütemű ellenőrzése is folyik.

audiovizuális kiadás; kulturális kezdeményezések támogatása; zene és színpadi program támogatása; tudományos kutatás, konferenciák; nyelvi ösztöndíjak, díjak, versenyek; sajtó és rádió-televízió szolgáltatás; külkapcsolatok támogatása

Felelős intézet, kidolgozó:

1. Olasz nyelv: külföldi propagálás Külügyminisztérium, Società Dante Alighieri; nyelvi corpus, hivatali nyelvhasználat: Accademia della Crusca.
2. Kisebbségi nyelvek, dialektus: tartományonként változó, többnyire a) tartományi kormányzat (*Giunta*), b) tartományi oktatási és kulturális *assessorato*,³ c) tartományi kulturális és nyelvvédelmi hivatalok (*Osservatorio regionale*: Szardínia, Calabria, Friuli-Venezia Giulia; Trentino-Alto Adige: *Istituto ladino di cultura*, Aosta: *L'Associazione Augusta*),⁴ d) tartományi állandó tanács/komité (nyelvi jogok biztosítása: Aosta, Calabria, Liguria, Molise, Piemonte, Friuli-Venezia Giulia), e) egyetemek, egyetemek együttműködésével létrehozott nyelvi akadémiák (Szardínia: *Accademia de su sardu*, Campania: *Istituto Linguistico Campano*), f) RAI (regionális kisebbségi nyelvi médiasugárzás), g) helyi önkormányzatok, h) speciális szervek (Friuli-Venezia Giulia: *Agenzie regionâl pe lenghe furlane* [helyesírás és nyelvtudás-igazolások felügyelete])

„Nyelvstratégiai mátrix”:

- a) olasz: alig veszélyeztetett nyelv, program nem létezik
- b) nyelvjárások: közepesen veszélyeztetettek, változó (kevésé/közepesen) kidolgozott program
- c) kisebbségi nyelvek: közepesen (friuli, szárd, tiroli német) vagy erősen veszélyeztetettek, változó (kevésé/közepesen) kidolgozott program

3 A tartományi kormányzat minisztériumnak megfelelő szerve.

4 Esetenként eredetileg civil szervezetek államilag elismerve és megbízva (pl. Szicília: *Centro di studi filologici e linguistici siciliani*), Friuli-Venezia Giulia: *Societât Filologjiche Furlane* stb.).

I. A nyelv története, jelenkori állapota

Az olasz nyelv újlatin nyelv, amely nyelvjárásilag erősen tagolt; északi nyelvjárásai az újlatin nyelvek központi, déli nyelvjárásai a keleti csoportjához sorolhatók. Az olasz nyelv kialakulása, ill. a latintól való elkülönülése (10–11. sz.) óta döntően különböző önálló államisággal rendelkező területek, 1860/67 óta az egységes olasz állam nyelve, így folyamatosan *de facto* hivatalos nyelvként funkcionál, az egyik első európai nyelv, amely irodalmi és közigazgatási nyelvhasználatot hozott létre, és az első, amelynek presztízse utolérte a klasszikus nyelvekét. Az olaszok döntő többsége Olaszországban él, őshonos kisebbségként csak kevés országban és igen kis létszámban, ebből Svájcban, San Marinóban⁵ teljes jogú hivatalos nyelv, Szlovéniában védett kisebbségi nyelv. Hivatalos elismerés nélküli kisebbségként az olasz nyelv egyedül Franciaországban van veszélyeztetett helyzetben, itt azonban kérdéses, a beszélők anyanyelve (Korzikán) olasznak minősíthető, vagy a helyi dialektust külön nyelvnek kell tekinteni (ld. a francia nyelvstratégiát, I.2. fejezet).

Az olasz nyelvet 2015-ös demográfiai adatok szerint Olaszország lakóinak 90,4%-a anyanyelveként beszéli, a nem olasz anyanyelvűek 92,3%-a pedig második nyelvként.⁶ 2023-as adat szerint a lakosság összlétszáma 58,997 millió, ebből 8,7% bevándorló. Valójában az összlakosság folyamatosan csökken (2019-ben még 60,359 millió), a bevándorlók aránya látszatra állandó, azonban a migrációs többlet 200 ezer felett van évente,⁷ vagyis egyszerűen a bevándorlók állampolgárság szerzésével láthatatlanná válnak, eszerint az olasz anyanyelvűek száma erősen csökken (kisebb, mint az extrapolálható 2019-es 54,565 millió,

5 Megjegyzendő, hogy a San Marino-i egyetem (*Akademio Internacia de la Sciencoj San Marino*) kétnyelvű: olasz/eszperantó (ld. <http://www.ais-sanmarino.org/index.html>, letöltés időpontja: 2024. 01. 03.), az állam hatályos alkotmánya még mindig a 19. századi latin nyelvű alkotmány (*Leges Statutae Rei Publicae Sancti Marini*), a lakosság anyanyelve pedig az emilia-romagnai olasz dialektus, amelyet egyes dokumentumok önálló nyelvnek tekintenek, de nincs hivatalosan elismerve.

6 ISTAT 2017: 1.

7 *Popolazione residente al 1 gennaio. Statistica Italiana.* ISTAT. <http://dati.istat.it/Index.aspx?QueryId=18460> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05., jelenleg nem érhető el).

2023-as 53,333 millió).⁸ Olaszországon kívül 2023-as adatok szerint 5,933 millió olasz él, ezeknek nagy része diaszpórában (főleg Latin-Amerikában, összesen 1,92 millió fő; ezen kívül kb. 2 millió EU-országokban, különösen nagy létszámban Németországban, 822 ezer fő), őshonos kisebbségként feltehetőleg kevesebb, mint egymillió (Svájcban 639 ezer,⁹ nehéz megítélni, hogy a franciaországi 464 ezer olasz mekkora hányada őshonos; kis létszámban még Horvátországban, San Marinóban, Monacóban, Szlovéniában és Máltán).¹⁰ Az összes olasz anyanyelvűek létszáma tehát 60 millió alatt marad.

Történetileg az irodalmi olasz sokáig alig beszélt nyelv,¹¹ az állam egyesítése után kezdett terjedni (gyakorlatilag a művelt firenzei nyelvjárással egyenlő nyelvi forma, ez választás kérdése, de a klasszikus irodalmi művek és normák predestinálták a választást, s bár nem vita nélkül, de a 16. század óta¹² az olasz köztudat ezt általában elfogadja), erre a 19. sz. második és 20. sz. első felében aktív állami beavatkozás valósult meg, és az oktatás egyértelműen az irodalmi nyelven történt;¹³ a dialektusok ennek során váltak az alacsonyabb műveltségi

8 Az állampolgárok száma szintén csökkenő tendenciát mutat, 2001-től 2019-ig 55,651 millióról 54,82 millióra (http://dati.istat.it/Index.aspx?DataSetCode=DCIS_INDDDEMOG1, letöltés időpontja: 2024. 01. 05., jelenleg nem érhető el).

9 Ez jelentősen kisebb adat, mint amit a svájci statisztikai hivatal mért – aszerint 2021-ben 672 ezer személy nyelve az olasz (*Sprachen im Jahr 2021*. Schweizerische Eidgenossenschaft. Bundesamt für Statistik. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/bevoelkerung/sprachen-religionen.gnpdetail.2023-0422.html>, letöltés időpontja: 2024. 01. 05.). Megjegyzendő, ebből otthonában 92 ezer használja a helyi nyelvjárást, és 601 ezer az irodalmi nyelvet (is); egyébként csak mintegy felük, 304 ezer ember él Ticino kantonban.

10 Anagrafe degli italiani residenti all'estero (A.I.R.E.) (INT 00041). Ufficio Centrale di Statistica. https://ucs.interno.gov.it/ucs/contenuti/Anagrafe_degli_italiani_residenti_all'estero_a.i.r.e._int_00041-8067961.htm (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.). Az AIRE statisztikai adatai a diaszpóra folyamatos felkutatásával növvő tendenciát mutatnak, 2016-ban még csak 4,973 millió főről volt tudomásuk.

11 De Mauro 1991: 43., Salamon 2007: 19.: az egyesítéskor a lakosság kb. 2,5%-a képes beszélni az irodalmi olaszt.

12 Ekkor még felmerült az az alternatíva, hogy a firenzei nyelvjárás vagy a vezető olasz fejedelmi udvarok koinéja (*lingua cortigiana*) legyen az irodalmi nyelv alapja. Pietro Bembo tevékenysége, majd az *Accademia della Crusca* munkája nyomán az előbbi győzött, de véglegesen a 19. századi purista nyelvművelés kodifikálta (vö. Fábián 2008, Éry 2014).

13 Bár az egységes Olaszország megalakulásakor az iskolarendszer nem volt felkészülve az irodalmi nyelvű oktatásra; a nyelvjárások oktatását csak 1934-ben tiltották be (Éry 2014). Az 1970-es évektől harcolnak egyes nem állami szervek (*Società di Linguistica Italiana*,

szint jellemzőivé. Tudatos, aktív nyelvpolitikája az olasz államnak szinte csak a fasizmus idején volt, erősen purista, egységesítő, a nyelvjárást kezdetben eszközként elismerő, később inkább visszaszorító módon; azonban ekkor sem alkalmaztak olyan agresszív módszereket, mint a francia vagy spanyol nyelvpolitikában, így csak mérsékelt hatékonyságot tudtak elérni. A II. világháború utáni demokratikus olasz állam nyelvpolitikailag rendkívül passzív, a köznyelv mégis ekkor, a 20. sz. második felében, a mass media (és a század egészében, az iparosítás során zajló országon belüli migráció) hatására tudott uralkodó helyzetbe kerülni.¹⁴

Az olasz lakosság jelentős része az irodalmi olasz nyelv mellett helyi olasz nyelvjárást is beszél, Olaszország nagy részében ugyan vitatott mértékben, de még ma is jellemző a diglosszia.¹⁵ A nyelvjárások egy részét újabban önálló nyelvnek is tekintik. Olaszország autonóm régiói (Sardegna, Friuli-Venezia Giulia, Sicilia, Trentino-Alto Adige, Valle d'Aosta) a helyi nyelvet hivatalosan is elismerik: Szardínián elsősorban a szárdot (1,269 millió, Szardínia lakosságának 77%-a), de számos kisebb átmeneti dialektust is (sassarese, gallurese, tabarchino; a katalán nyelvet is), Friuli-Venezia Giuliában a friulit (750 ezer, a tartomány lakosságának 56%-a). Ma már a szicíliai dialektust is önálló nyelvként kezelik; a nápolyi/campaniai, bergamói, apuliai/bari, ligur,¹⁶ emilia-romagnai nyelvjárásokat stb. nem. (Az autonómiák közül idegen nyelveket ismer el Trentino-Alto Adige [a tiroli németet és a ladinót/rétorománt], Valle d'Aosta [franciát, frankoprovenszált], Friuliban a csekély számú horvát és szlovén is kisebbségi jogokat élvez, a hozzájuk hasonló délszláv dialektust beszélő morlások [vsz.

Gruppo di Intervento e Studio nel Campo dell'Educazione Linguistica) a nyelvjárások oktatásáért, ez azonban csak a kisebbségvédelmi törvények elfogadása után, régióként eltérő hatékonysággal történt meg.

14 Ld. összefoglalólag: Robustelli 2018, magyarul (és jóval vázlatosabban) Éry 2014.

15 Salamon 2007: 17. Sőt egyes kisebb térségekben triglosszia is előfordul (uo. 30.).

16 A ligur egyes alldialektusai politikai okokból külön nyelvként élveznek bizonyos védeltséget. A *tabarchino* egy 12 000 főnyi, Nyugat-Szardíniára elszármazott nyelvi kisebbség, amely egy ligur alldialektust beszél szárd nyelvi közegben; míg a ligurt az olasz dialektusaként tartják számon, ennek az alldialektusnak hatékony védelme úgy volt megoldható, hogy Szardíniában önálló nyelvnek tekintik. Ugyanez a helyzet Monacóban: a monacói (*munegascu/ monégasque/monegasco*) Monaco lakossága 21%-ának anyanyelve, a legújabb korban már oktatják iskolában és megjelenik utcanévtáblákon.

elszlávósodott vlachok, becsülhetőleg 20–40 000 fő] azonban nem.) A nyelvjárások használata csökkenő tendenciát mutat, és az idősebb korosztály körében jóval elterjedtebb, mint a fiatalok körében.¹⁷ Területi alapon azonban elég nagyok a különbségek: a nyelvjárások különösen jól tartják magukat Dél-Olaszországban, de 60% fölött van beszélőik aránya Veneto tartományban is.¹⁸ Az elismert nyelvjárások fokozatosan saját irodalmi nyelvet igyekeznek kifejleszteni.

II. Jogi, közigazgatási alapok, előzmények

A hatályos olasz alkotmány az olasz nyelvet tételesen nem nevezi hivatalosnak, viszont a kisebbségi nyelveket védi (6. §). *De facto* az olasz hivatalos nyelv, de ezt csak törvény szintjén deklarálják (1999. évi 482. tv. 1. § 1.),¹⁹ ezért az EU-ban is hivatalos nyelv, egyes törvények is eszerint írják elő a használatát (pl. a 2009. évi 94. tv. 1. § 22. a tartósan letelepülő külföldiektől olasz nyelvvizsga letételét kívánja), és az oktatás általános nyelve (a kisebbségvédelmi jogszabályok miatti kivételekkel) olasz. Az olasz nyelvvel kapcsolatos stratégiai tervezés törvénykezésben nem jelenik meg,²⁰ az olasz nyelv külföldön való védelme és támogatása törvényekben áttételesen megjelenik (1999. évi 482. tv. 19. § a külföldi olasz közösségek és az olasz nyelv és kultúra külföldi terjesztéséről, 1988. évi 470. tv. a külföldi olasz népesség nyilvántartásáról,²¹ 1990. évi 401. tv. az olasz kultúra és nyelv külföldi népszerűsítéséről).

17 2006-os adat szerint a 75 év felettiek 37,1%-a csak nyelvjárást használt, 2015-ös adat szerint 32%-a.

18 ISTAT 2017: 4–6. (országos szinten az arányok: 14% csak nyelvjárást használ otthon, 32,2% nyelvjárást és irodalmi nyelvet is, 45,9% csak irodalmi olaszt).

19 E törvény megszületése óta több ízben terjesztettek be javaslatot az alkotmány módosítására, hogy annak 6. §-ába bekerüljön a deklarálása, hogy a hivatalos nyelv az olasz (2000, 2002, 2007, 2022/23). A szenátusban azonban eddig mindig elakadt a kezdeményezés. Vö. Franchini 2012; a legújabb javaslatra (kezdeményező: Fabio Rampelli) ld. <https://documenti.camera.it/Leg19/Dossier/Pdf/AC0135.Pdf> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.). Fábíán 2008: 238. és nyomában Éry 2014 tévesen úgy tudják, hogy 2007-ben az alkotmánykiegészítést elfogadták volna.

20 2013-ban benyújtásra került egy törvényjavaslat az olasz nyelv védelmére (n. 1034): https://www.camera.it/leg17/995?sezione=documenti&tipoDoc=lavori_testo_pdl&idLegislatura=17&codice=17PDL0012790 (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).

21 Erre létrehozott közigazgatási szerv az *Anagrafe degli italiani residenti all'estero* (AIRE) volt,

Az állami közigazgatás olasz nyelvstratégiai feladatokban gyakorlatilag nem vesz részt (a külföldi védelem és támogatás elvileg külügyminisztériumi feladatkör), államilag elismert, de eredendően nem állami szervezetek jogköre: Società Dante Alighieri (alapítva 1889, a továbbiakban SDA); Accademia della Crusca (alapítva 1583–1585,²² a továbbiakban AdC).

A mai Olaszországban ezzel szemben jelentős állami szerepvállalás van a kisebbségi nyelvek érdekében. Ez fokozatosan és nem egységesen alakult ki, kezdetben azoknál a kisebbségeknél, amelyeket erős külpolitikai nyomás támogatott (francia, dél-tiroli német, szlovén),²³ de a 21. század elejére az állami hozzáállás nagyjából kiegyenlítődött. Kedvező körülmény volt, hogy az olasz állami nyelvpolitika eleve nem annyira elnyomó volt, mint pl. a francia vagy spanyol, hanem inkább teljesen közömbös (egy rövid és a franciához képest még mindig mérsékelt fasiszta epizódot leszámítva). A kisebbségi nyelvek védelmére és fejlesztésére szolgáló alapvető (állami szintű) általános jogszabály az 1999. évi 482. tv.,²⁴ amely tételesen véd történelmi kisebbségi nyelveket két kategóriában: a) nemzetiségek (albán, katalán, német, görög, szlovén, horvát), b) nyelvi közösségek (francia, frankoprovenszál, friuli, ladin, okcitán, szárd). Gyakori kritika ezzel szemben, hogy a tételes felsorolás nem minden létező kisebbséget véd,²⁵ ezzel szemben azonban tény, hogy helyes (kiterjesztő) értelmezés esetén a törvény nem csak a kisebbségeket védi, hanem a nyelvjárást is, és a gyakorlat egyre inkább a kiterjesztő értelmezés alkalmazását mutatja.²⁶ A törvény általánosan engedélyezi településszinten a hivatalos nyelvhasználatot kedvező feltételekkel,²⁷ és a nyelvhasználat jogi szabályozását általában tarto-

2019-ben beolvadt az *Anagrafe nazionale della popolazione residente* (ANPR)-be.

22 Mintegy kétéves szervezés után 1585. március 25-én avatták fel. <https://accademiadelacrusca.it/it/contenuti/primordi-e-fondazione/6982> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).

23 Salamon 2007: 24–25.

24 Hasonló törvény meghozatalára már régebben is történt kísérlet: 1980-ban, majd 1991-ben (612. sz. törvényjavaslat, https://legislature.camera.it/_dati/leg10/lavori/schedela/trova-schedacamera.asp?pd1=612 [letöltés időpontja: 2024. 01. 07.], ezeket azonban a felsőház elutasította (Salamon 2007: 26.).

25 Toso 2019.

26 Pellegrini 1977, Toso 2009, Telmon 2006.

27 A lakosság 15%-ának kisebbségi volta vagy a helyi önkormányzat 33%-ának kérése vagy olyan kérelem, amelyet a helyi lakosság konzultáción elfogad. Viszont kérés esetén kötelező

mányi szintre utalja. Ezért kevés kivétellel a nyelvpolitikai döntések regionális törvényekben (*Legge Regionale*, a továbbiakban LR) és rendeletekben jelentkeznek;²⁸ egyes autonóm tartományok statútumai, alaprendelkezései (melyek a nyelvtörvénynél korábbiak) állami törvényben is le vannak fektetve (Friuli: 1963/1. LC²⁹ és 2001/38. tv., Trentino-Alto Adige: 1972/118, 1980/454. tv., 1972/670. [a tartomány autonómiastatútuma, nyelvi jogalkotás: 8, 19, 59, 99–102. §] és 1973/691. elnöki rendelet).

Az autonóm tartományok közül kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos nyelvpolitikai törvénykezés van

1) Trentino-Alto Adigében, a német és ladin kisebbségről. Általánosságban érvényesek az állami törvények (ezen belül az 1973/691. elnöki rendelet nyelvstratégiai jelentőségű a ladin nyelv számára, mert elrendeli a hivatalos helyesírás megalkotását helyi jogkörben), a 2018/3 LR (ez a németen belüli kismagyarok speciális védelmére is kitér), valamint Bolzano provincia több helyi törvénye (*legge provinciale/Regionalgesetz*).³⁰ A helyi nyelvű rádió-televízióadás szabályozását pedig 2005 óta egy állami szintű, rendelettel szabályozott ún. „nemzeti szerződés” jelenti.³¹

2) Friuli-Venezia Giulia-ban, a német, friuli, szlovén és szerb kisebbségről. A szlovén nyelvről állami törvény is rendelkezik (2001. évi 38. törvény). A tartományi törvénykezésből: általános érvényű az 1981/68 LR és a 2011/256. tartományi rendelet, a szlovén nyelvről 2007/26 LR, a szerb nyelvről 2013/3 LR, a német nyelvjárásokról 2009/20 LR, a friuli nyelvről pedig az 1996/15, 2007/29 LR. Ez utóbbiak kifejezetten nyelvstratégiai jelentőségűek: az 1996/15

olasz fordítást biztosítani, és a kétnyelvű iratkibocsátás szövegeltérése esetén az olasz változat a joghatályos. Általánosságban kivétel a nyelvhasználati törvények alól a fegyveres erők és a rendőrség.

28 Együtt tanulmányozható: http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/ (letöltés időpontja: 2020. 02. 06.).

29 *Legge costituzionale* (alkotmányerejű törvény).

30 LP 1976/36, 1977/25, 2012/15, a ladin nyelvre: LP 1976/27, 1995/13.

31 Contratto nazionale di servizio tra il ministero dello sviluppo economico e la RAI. Az utolsó nyilvánosan elérhető *Contratto nazionale* a 2018–2022. közti ötéves időszakra vonatkozó volt: https://www.rai.it/dl/doc/1607970429668_Contratto%20di%20servizio%202018-2022.pdf (letöltés időpontja: 2020. 02. 06.); a 2023-tól kezdődő időszakra a szerződő felek honlapján még nincs elérhető információ.

LR megszabja a friuli nyelv helyesírási kódexét (egy már megjelent tudományos művet elismer joghatályosnak: Xavier Lamuela, *La grafia friulana normalizzata*, Udine 1987.), a 2007/29 LR (*Piano Generale di Politica Linguistica*) pedig a regionális nyelvpolitika jogi normája. Megjegyzendő, hogy a tartományi törvénykezés az olasz helyi nyelvjárását is védi: 2010/5 LR a venetói nyelvjárásról.

3) Valle d'Aostában a francia nyelvről állami szinten az autonómiastatútum (1948. évi 4. LC) 38–40. §, a 2000/281, 2001/263 tvr. és a helyi törvénykezésből az 1976/61, 1988/58, 1993/12, 1998/47, 1998/52, 2000/13, 2006/6, 2008/11 LR rendelkezik, de egységes nyelvstratégia ezekből nem következik.

4) Szardínián (Sardegna) az irodalmi olasztól eltérő dialektusokat önálló nyelvnek ismerik el, ezekről csak tartományi törvénykezés rendelkezik. A többségi szárd nyelv mellett a nyelvpolitika elismeri a gallurese, sassarese, tabarchino „nyelveket” és a katalánt. A vonatkozó törvények az 1997/26 és 2018/22 LR, az utóbbi (*Disciplina della politica linguistica regionale*) hivatalos nyelvpolitikát határoz meg. Már ennek életbe lépése előtt a tartományi Giunta 2006. évi 16/14. sz. határozata előírta a szárd nyelv hivatalos használatát, és annak kodifikált formáját (Limba Sarda Unita) fogadta el.

5) Szicíliában a tartományi törvénykezés először nyelvjárásként vette védelmébe a szicíliai nyelvet, az újabb jogszabályok már önálló nyelvként, emellett más kisebbségi szórványokat is védenek (1981/85, 1984/54, 2011/9 LR), de gyakorlati nyelvstratégia nem létezik, a jogalkotás elsősorban elméleti jelentőségű.

Az autonómiával nem rendelkező tartományok többsége szintén hozott nyelvhasználattal kapcsolatos regionális törvényeket, amelyekből egységes nyelvstratégia egyébként nem bontakozik ki; ezek többségében (minimális lélekszámú) nyelvi kisebbségeket védenek, de egyes tartományokban a helyi olasz nyelvjárást (vagy legújabban: nyelvet) is. Így a *dialetto* támogatására létezik nyelvi törvénykezés Liguriában (1990/32. LR), Campaniában (1990/6 LR), Venetóban (2007/8 LR), Lombardiában pedig a 2016/25 LR a „lingua lombardát” definiálja,³² ezt a törvényt azonban a gyakorlatban tudtunkkal nem léptették

32 Ez nyelvpolitikailag, de tudományosan is súlyosan ellentmondásos fogalom, mert a tartomány nem egységes dialektust beszél (D'Achille 2016).

életbe.³³ Kisebbségi nyelvekre vonatkozó jogalkotás van Piemontében (1988/58 LR a francia nyelvről, 1990/26 LR minden kisebbségéről, elismerve a helyi „lingua piemontesét” is); Venetóban (1994/73 LR) a ladin és német kisebbség nyelvéről, Basilicatában (1996/16 és 1998/40 LR), ill. Campaniában (2004/14 LR) az arberesh [= albán] nyelvhasználatról; Moliséban (1997/15 LR) a horvát és albán nyelvhasználatról; Calabriában (2003/15 LR) és Pugliában (2012/5 LR) görög, albán és okcitán/frankoprovenszál nyelvről.³⁴ Egyelőre nincs nyelvi törvénykezés Emilia Romagna, Toscana, Umbria, Marche, Abruzzo és Lazio tartományokban, bár ezek közt is van, ahol a helyi nyelvjárás erős.

III. A stratégia célja

Az olasz nyelvre vonatkozó általános stratégia nem létezik, így egységes cél nincs megfogalmazva. Az állam és az olasz nyelvvel foglalkozó egyéb szervezetek a nyelv általános használatát adottnak veszik, fejlesztésre átfogó tudatos tervet nem alkalmaznak. Részterületekre különböző szervek egymástól függetlenül dolgoznak ki javaslatokat.

A kisebbségi nyelvekre és a dialektusokra helyi szinten előfordul elfogadott nyelvstratégia (Szardínia és Friuli-Venezia Giulia), de nem általános. A legtöbb tartományban az elfogadott szabályozás alapján bizonyos alapelvek közösek, amelyekből nagyjából azonos cselekvési program rajzolódik ki, de néhány tartományban (Szicília, Lombardia) rendkívül alacsony hatékonysággal. Általánosnak mondható stratégiai alapelv a kulturális hagyományok védelme³⁵ és ezen belül a kisebbségi nyelv vagy helyi dialektusé, ami többnyire

33 Bár az olasz tartományok közül a leginkább Lombardiában van visszaszorulóban a nyelvjárás (D'Achille 2016).

34 Calabria tartományi statútuma (2004/25 LR) 2. §-ában meghatározza a kisebbségeket: albán, görög, okcitán és cigány, de ennek nincs gyakorlati jogi következménye. Ez az egyetlen olasz tartományi jogszabály, amely a cigány kisebbséget nevesíti, ebből azonban így nyelvi jogok nem erednek.

35 Ld. pl. Sardegna 1997/26 LR 1. § 1. Szardínia autonóm régió elismeri a szárd nép kulturális identitását mint elsődleges érvényesítendő célt. – Jellemző és több olasz tartományban megfigyelhető jelenség, hogy a nyelvi jogokkal együtt részesítik védelemben a tartomány vagy a helyi kisebbség jelképhasználati jogait is (pl. Piemonte 2007/26 LR, Valle d'Aosta 2006/6 LR).

a nyelvhasználati jogok minél szélesebb garantálására irányul, gyakorlatilag a nyelv őrzésére (a nyelvi örökség védelme többnyire bevett kifejezés).³⁶ A dialektusok esetében ez többnyire az oktatásban való terjesztésükre is irányul; több tartomány deklarálja, hogy a dialektus védendő érték.³⁷ A legújabb korszakban pedig inkább *Olaszország nyelveiről* beszélnek, mint dialektusokról. Ennek ellenére az olasz kulturális életben egyes kutatók szerint továbbra is *dialetofobia* (tehát a nyelvjáráshasználattól való félelem) érzékelhető.³⁸

Az első általános nyelvstratégiák a 2000-es években készültek, bár már korábbi joganyag is tartalmazza alapvető céljait. Először Friuli-Venezia Giulia-ban fogadtak el általános nyelvpolitikai tervet.³⁹ Ez a következő stratégiai célokat fogalmazza meg: a) nyelvi jogok garantálása, b) szociális használat és modern nyelvi kódex előmozdítása, c) egységes nyelvpolitika a magán- és közintézmények koordinálására, d) regionális segélyek priorálása az oktatásban, e) a kommunikációban és egyesületek felé. Mint látható, többségében ezek is gyakorlati célkitűzések; a korábbi joganyag is kb. ezt tartalmazta, elsősorban a friuli nyelv *védelmét* tartva szem előtt; azonban itt egy eddig alacsony státusú, alig kodifikált nyelvről van szó, amelynél minden védelem fejlesztéssel is jár, így a tartományi kormányzat gondoskodik pl. helyesírás létrehozásáról.⁴⁰ E tartományban kivételesen rendszeres tervezés és újratervezés is folyik.

Valle d'Aosta és Trentino-Alto Adige tartományokban a nyelvpolitika nem jutott részletes stratégiai tervezésig, elsősorban a kisebbségi nyelvi egyenjogúság és a személyi kétnyelvűség minél részletesebb szabályozásáról, a kulturális és nyelvi identitás megőrzéséről van szó.⁴¹ Történelmi okokból ez Trentinóban megy a legmesszebb Olaszországon belül, itt az olasz és a német egyenrangú hivatalos nyelvek. Itt azonban a ladin nyelv is a nyelvpolitika tárgya, amely a

36 Ld. Piemonte 1990/26 LR, Liguria 1990/32 LR, Calabria 2012/21 LR, „támogatása és érvényre juttatása” Sicilia 2011/9 LR 1. §.

37 Pl. Calabria 2012/21 LR 1–2. §; Friuli-Venezia Giulia 2010/5 LR 1. §: a dialektus „valorizálása” stratégiai cél.

38 Toso 2019: 416.

39 2007/29 LR 25. §

40 1996/15 LR 13. §

41 Valle d'Aosta példáját elég szorosan követi a nem autonóm Piemonte tartomány is.

friulihoz hasonló helyzetben lévő kisnyelv, amelynek szükségszerűen legalább korlátozott fejlesztése is megvalósul (a helyesírást⁴² pl. itt is a tartományi kormányzat hozta létre).

Szardínia nyelvpolitikai terve egészen új keletű, ez stratégiai feladatként említi a nyelvi norma kidolgozását, az olasszal egyenlő használat biztosítását.⁴³ Mivel Szardíniában a kétnyelvűség Olaszországon belül a legáltalánosabb, de a legújabb tendenciák szerint csökkenőben van, ennek a tervnek is főleg nyelv-védelmi célja van. A terv egyébként már húsz évvel korábban elfogadott alap-célok elméleti kifejtését tartalmazza,⁴⁴ és a tartomány már 2006-ban deklarálta az egységes szárd nyelv hivatalossá tételét,⁴⁵ amihez természetesen a friuli és ladin nyelvhez hasonló normalizálás, fejlesztés és egységesítés is szükséges, ez azonban eddig jóval kevésbé valósult meg, bár ugyanakkor erre szolgáló állami szervet (Ufitziu de sa Limba Sarda) is alapítottak.

IV. Szerkezeti felépítés

Mivel nincs egységes nyelvstratégia, a létező tervek nem rendezhetők világos szerkezetbe. A kisebbségi nyelvek közül néhánynál az illetékes tartományban sikerült egységes stratégiai tervben megállapodni, így a szárd és a friuli nyelvnel.

A) Szárd nyelv

1. Tervezés: éves és hosszú távú tervek a kulturális tevékenységre; nyelvi norma és helyesírás kidolgozása (hároméves program).
2. Implementáció I.

42 1973/691. elnöki rendelet 10bis §.

43 2018/22 LR, főleg 7. §, 9–14. §.

44 1997/26 LR 3. §: “Minden polgárnak külön és közösségként garantálja a nyelvet jogi formákban, különösen: a) a lehető legszélesebb részvételt a helyi és szociális intézményekben, iskolában, magán és állami kulturális intézményekben, b) éves és hosszútávú terveket sző a kulturális tevékenységre és kezdeményezésre, c) a helyi kulturális örökség védelmét és hasznosítását, felmérését és konzerválását garantálja [...]”

45 2006. évi 16/14 sz. határozat.

https://www.regione.sardegna.it/documenti/1_72_20060418155552.pdf (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.)

- a. nyelvértés biztosítása az adminisztrációban, hivatalos iratkibocsátás anyanyelvi megszervezése, nyelvtudás-igazolási rendszer;
 - b. nyelvi hivatalok hálózatának létrehozása;
 - c. állandó bizottság a kisebbségek nyelvoktatására: módszerek, útmutatók, továbbképzés megszervezése;
 - d. tudományos és tanárképzési együttműködés egyetemekkel, ösztöndíjrendszer, *Academia de su sardu* létrehozása.
3. Implementáció II.
- a. nyelvi és toponomasztikai korpusz fejlesztése, az utóbbi hivatalos használatba vétele;
 - b. plurilingvális képzés biztosítása az oktatásban minden oktatási fokon;
 - c. iskolarendszeren kívüli oktatási műhelyek létrehozása;
 - d. rádió-televízió sugárzás kisebbségi nyelveken.

Az elért eredmények fenntartásáról, ellenőrzésről, újratervezésről nincs információ.

B) Friuli nyelv⁴⁶

- 1. Tervezés: ötéves és éves tervek a törvényileg meghatározott célokra; tesztület létrehozása a nyelvpolitika irányítására (ARLeF).
- 2. Implementáció I. – Alapozás (tanárképzések, szakértőképzések elindítása, a hosszú távú stratégia alapjainak létrehozása):
 - a. nyelvtudás-igazolás rendszerének kidolgozása, kisebbségi nyelvű hivatali iratkibocsátás megszervezése;
 - b. a többnyelvű oktatás tananyagának kidolgozása;

46 A tervet 2007-ben fogadták el; lényegében hasonló stratégiai lépéseket fogadtak el 1996-ban, beleértve azokat a lépéseket is, amelyeket Szardíniában is tartalmaz a stratégia, de a 2007-es tervben hiányoznak – vélhetőleg azért, mert addigra jórészt megvalósultak: 1. nyelvi norma és helyesírás kidolgozása; 2. tudományos és tanárképzési együttműködés egyetemekkel; 4. állami monitoring-szerv létrehozása. – Noha egységes stratégiai tervet nem fogadtak el, gyakorlatban hasonló Trentino-Alto Adige latin nyelvpolitikájának szerkezete is, a határozott ütemű tervezés és az utólagos ellenőrzés azonban nincs nevesítve.

- c. önkéntes nyelvnevelők hálózata, kulturális szervezetek elismerése és bevonása [alfejezetek, folyamatok] stb.;
- d. kapcsolatfelvétel más tartományok ladin nyelvi intézményrendszerével.
- 3. Implementáció II. – Terjeszkedés és mélyítés (kampányok, konferenciák, konkrét cselekvési tervek és beavatkozások):
 - a. toponomasztikai fejlesztés és hivatalos használatba vétele;
 - b. többnyelvű képzés biztosítása az oktatásban;
 - c. rádió-televízió sugárzás friuli nyelven.
- 4. Az elért eredmények éves és ötévenkénti ellenőrzése, újratervezése.

V. Intézkedési területek

A. Olasz irodalmi nyelv

- 1. Tudományos kutatás, nyelvi referenciakorpusz modernizálása
 - 1.1. Az alapvető referenciaművek az olasz nyelvre a világon elsők közt készültek el (1612, az AdC szótára, ennek fejlesztése 1923-ig folyt, félszázados szünet után 1965 óta vannak tervek újraélesztésre). Míg a régi szótármű preskriptív jellegű, kanonikus mű volt, az új tervek szerint deskriptív, a történetiséget és fejlődést dokumentáló korpuszra van szükség (elindult a *Vocabolario dinamico dell'italiano moderno* létrehozása).⁴⁷ Nyelvi adatbankok kiépítése folyamatban van, figyelemreméltó eredményekkel.⁴⁸
 - 1.2. Tudományos konferenciák; kutatási központokat működtetése (AdC).
 - 1.3. Nyelvtechnológiai téren tudatos állami tervezésről nincs tudomásunk.

2. Nyelvfejlesztés: hivatali nyelv

Egymástól független állami szervek az utóbbi évtizedekben a hivatali nyelvhasználat egyszerűségére, fejlesztésére tettek erőfeszítéseket.⁴⁹ Az AdC

47 A projekt állása nyomon követhető: <https://www.stazionelessicografica.it/progetto> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).

48 Banche dati, corpora e archivi testuali. Italiano scritto e parlato. Accademia della Crusca. <https://accademiadellacrusca.it/it/contenuti/banche-dati-corpora-e-archivi-testuali/6228> (letöltés időpontja: 2023. 12. 29.).

49 Presidenza del Consiglio dei Ministri, Dipartimento per la Funzione Pubblica: *Codice di*

erre a célra egy szervezetet is alapított (Associazione per la Qualità degli Atti Amministrativi), amely statútuma szerint széleskörű együttműködést igyekszik megvalósítani az illetékes szervezetek közt,⁵⁰ de gyakorlati tevékenysége kevésbé számottevő.

3. Határon túli olasz kisebbség nyelvvédelme, olasz nyelv és kultúra külföldi terjesztése

3.1. Megállapodások, egyezmények. A Külügyminisztérium ezügyben megállapodásokat mozdít elő; viszonyossági alapon elfogadott az olaszországi kisebbségek külföldi patronálása.

3.2. Nyelvi kurzusok. Az SDA hatásköre, kb. 8000 kurzusról van tudomásunk. Az olasz mint idegen nyelv tudásának elismerése és a külföldi könyvtárak ellátása is az SDA hatásköre.

B. Kisebbségi nyelvek és nyelvekként elismert helyi nyelvjárások

Az egyes tartományok önállóan vezetnek be intézkedéseket, ill. fogalmaznak meg intézkedési terveket (ezek egyes esetekben nagyjából deklaráció szintjén maradnak, kidolgozottság híján vagy mert a pénzügyi források elégtelenek).⁵¹

Stile delle Comunicazioni Scritte ad Uso delle Amministrazioni Pubbliche: proposta i materiali di studio. Libreria dello Stato, Roma, 1994. https://www.morepleasefoundation.org/wp-content/uploads/2023/03/1994_CODICE_DI_STILE DELLE COMUNICAZIONI SCRITTE_1.pdf (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.); 2011, Accademia della Crusca: *Guida alla redazione degli atti amministrativi* Ittig – Cnr, Firenze, 2011. www.ittig.cnr.it/Ricerca/Testi/GuidaAttiAmministrativi.pdf (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.). Jogi értelemben hatályos dokumentumot bocsátott ki a Közigazgatási Minisztérium, ez azonban elsősorban példákat mutat be, így valódi normaként az alkalmazása nem lehetséges: Ministro per la Pubblica Amministrazione: *Direttiva sulla semplificazione del linguaggio dei testi amministrativi.* 2002. 05. 08. <http://www.maldura.unipd.it/buro/dir8mag2002.html> (letöltés időpontja: 2025. 06. 17.).

50 Elsősorban az AdC *Guidájának* alkalmazására. Az egyesület statútumát ld. https://www.aquaa.it/?page_id=60 (letöltés időpontja: 2025. 06. 17.).

51 A vonatkozó jogszabályoknak csak mintegy fele tartalmaz 1–3 éves költségvetést, a többinél az anyagi fedezet annak ellenére kétes, hogy a tartományi finanszírozási kötelezettséget a legtöbb jogszabály megállapítja – azonban egyes esetekben olyan megszorításokkal: „nagyobb anyagi terhek nélkül” (Puglia, 2012/5 LR 6. §), „Jelen törvény nem terhelheti meg nagyon a költségvetést.” (Sicilia, 2011/9 LR 3. §).

Ennek ellenére az intézkedések általában hasonló típusúak, így egy tipikus intézkedési rendszer megállapítható, amelynek azonban nem minden eleme jelentkezik minden tartományban (egészében kidolgozott rendszer Szardíniában és Friuli-Venezia Giuliaiban látható, a szárd, illetve a friuli nyelvre). Ez a következőképpen írható le:

1. Adminisztratív szervezetek létrehozása és intézkedések

1.1. Hivatali szervek felállítása

Szardínia: 2006 *Ufitziu de sa Limba Sarda* (2006-tól, feladatköre a szárd nyelv normalizálása és egységesítése) 2018-tól a hivatali rendszer átalakítva, kibővített feladatkörrel *Ofitzios de su Sardu* (tíz tervezett központban szétosztva a tartományban, feladatköre: képzés, hivatalos fordítás, érzékenyítés, toponomasztikai kutatás).

Friuli: *Agenzie regionâl pe lenghe furlane* (ARLeF) (2007-től, feladata a nyelvpolitikai tanácsadás, monitoring, oktatásfejlesztés, helyesírás és nyelvtudás-igazolások felügyelete, toponomasztikai kutatás).

1.2. Konzultatív szervek felállítása (tanácsadás, véleményezés a tartományi kormányzat intézkedéseire, de esetenként hivatali jogkörrel is fel vannak ruházva)

- *Osservatorio regionale* (Szardínia: 1997-től, hivatali feladata: monitoring; információszolgáltatás, tanácsadás közoktatásban, kutatási területek kijelölése, egyetértési jog a tömegkommunikációs finanszírozásban; Friuli-Venezia Giulia: 1996-tól, hivatali feladatköre: monitoring és ellenőrzés, kutatás, fordítás, koordinációs és szubvenciók tevékenység; Calabria: csak konzultáció).
- *Consulta de su sardu* (Szardínián 2018-tól, feladatköre a nyelvi norma és helyesírás kidolgozása).
- *Cunferentzia aberta* (Szardínián 2018-tól éves nyílt konferencia a nyelvi tervezésről).
- *Commissione regionale* (Friuli-Venezia Giuliaiban konzultatív szervek, 2007-től a szlovén nyelv védelmére, 2009-től: a német nyelv védelmére is alakult; 1990-től Piemontéban, 2007-től Venetóban is tanácsadó szerv [*commissione consiliare*] a venetói nyelvjárás védelmére).

- *Conferenza regionale* (Friuli-Venezia Giulia-ban 2007-től a szlovén nyelv ügyeiben).
- *Sportello informativo* (Friuli-Venezia Giulia-ban 2013-tól a trieszti szerb közösség ügyeinek intézésére).
- *Consulta permanente* (Valle d'Aosta: 1998-tól a német nyelvi jogok biztosítását felügyeli).
- *Comitato regionale* (társadalmi munkában működő érdekképviseleti szervezetek Calabriában 2003-tól, Moliséban 1997-től a nyelvi kisebbségek érdekében, Friuli-Venezia Giulia-ban 2001-től a szlovén kisebbség, 2010-től a venetói nyelvjárási közösség védelmére).
- Szardínián a helyi önkormányzatok saját hatáskörben is felállítanak konzultációs szerveket.

1.3. Tudományos kutatóintézetek felállítása vagy közfeladatot ellátóként elismerése

Szardínia: 2018: *Academia de su sardu* létrehozása a szardíniai egyetemek együttműködésével a szárd nyelvvel kapcsolatos tudományos feladatokra; Friuli-Venezia Giulia: 2007: *Societât Filologjiche Furlane* elismerése közfeladatot ellátónak, szerepet kap az éves finanszírozási folyamatokban; Szicília: 1984: *Centro di studi filologici e linguistici siciliani* részvétele közfeladatokban⁵² (1951 óta elismert kutatószervezet, feladatköréhez tartoznak a nyelvi továbbképzések, kutatási programok); Trentino-Alto Adige: 1976 (a bolzanói provinciában, helyi törvénnyel): *Istituto ladino di cultura* (feladata kutatás, archiválás, ösztöndíjak biztosítása, tömegkommunikáció támogatása); Campania: 1990: *Istituto Linguistico Campano* (feladata: nyelvjáráskutatás, nyílt bibliográfiai szolgálat, konferenciák, nyelvjárási színjátszás és tömegkommunikáció támogatása); Veneto: 1994: *Istituto regionale di Cultura Ladina* (létrehozását elvi szinten támogatja a tartomány); Basilicata: 1998 (intézet létrehozását elvi szinten támogatja a tartomány).

1.4. A szabad nyelvhasználat és hivatali kétnyelvűség szavatolása

52 A 1984/54 LR felhatalmazása alapján.

1.4.1. Szardínia: 1997 (a helyi önkormányzatok megszabta keretek közt), 2018 (általánosabb érvénnyel); Friuli-Venezia Giulia: 1996 friuli nyelvre, 2001 és 2007 szlovén nyelvre, 2009 német nyelvre; Trentino-Alto Adige: 1980; Valle d'Aosta: 2001 francia nyelvre általánosan kötelező, 1998 német nyelvre fokozatosan bevezetendő; Piemonte: 1988; Campania: 2003 (alapszintű szolgáltatás az albán községekben); Puglia: 2012 (a nyilvános használat joga).

1.4.2. A hivatali kétnyelvűség biztosítására hivatalnokok nyelvi képzése (Friuli, Piemonte), a kétnyelvűség terhei miatti kompenzáció bevezetése (Trentino-Alto Adige, Valle d'Aosta, Piemonte); nyelvtudási bizonyítvány (nyelvvizsga) rendszerének kidolgozása (Szardínia: 2018, Friuli: 2014 [2007 szlovén nyelvre], Valle d'Aosta: (1998–2000 közt); egyes tartományokban a kétnyelvű okiratok finanszírozását is szabályozták.

1.4.3. Kisebbségi nyelvi toponímiák, ill. személynevek használatba vétele, ill. visszaállítása: Szardínia: 1997; Friuli-Venezia Giulia: 2001 a szlovén nyelvre, 2007 a friuli nyelvre (helyi szervek itt kétnyelvű és csak friuli nyelvű használatra is jogosultak), 2009 a német nyelvre;⁵³ Trentino-Alto Adige: 1972;⁵⁴ Valle d'Aosta: 1998 és 2000; Veneto: 1994 (a helyi toponímiák elvi életbe léptetése).

2. Nyelvtechnológia és nyelvi korpuszok fejlesztése

2.1. A nyelvi örökség korpusza, ill. ahhoz tartozó adatbázisok

Szardínia: 1997: általános katalógus terve, szárd nyelvi repertórium felmérése egy projektben – a) minden szárd községben kutatni-felmérni a lexikát, b) informatizálás, c) publikálás szárd általános szótár és nyelvjárási atlasz formájában.⁵⁵ Ez az egyetlen részletesen kidolgozott

53 Friuli-Venezia Giulia 2010/5 LR 3. § említi a venetói nyelvű toponímiák jogát is, de részletesebb kifejtés nélkül.

54 1972. év 118. (állami) tv. 32–35. § az első olasz jogszabályok, melyek a kisebbségi nyelvhasználatot engedélyezik és az olaszosított kisebbségi nevek ripristinációját rendelik el; az 1972/670. elnöki rendelet 101. § a német toponímiák általános használatát, 102. § a latin toponímiák helyi használatát engedélyezi.

55 Sardegna 1997/26 LR 9–10. §.

program, más tartományokban részprogramok vagy általános elvek (egyes helyeken pedig semmi): Trentino-Alto Adige: 1976: „archiválás”;⁵⁶ Szicília: 1989-től *Atlante Linguistico della Sicilia*-program;⁵⁷ Campania: 2004: arberesh nyelvtan és szótár terve; Molise: 1997 és Campania: 2003: „adatbank”.

2.1.1. A helyesírási szabályzat kidolgozása és védelme

Szardínia: 2018;⁵⁸ Friuli-Venezia Giulia: 1996 (itt a tartomány csak a helyesírási szabályzatnak megfelelő publikációt finanszíroz, hivatalos publikációk és jelzőtáblák eszerint készülnek, a szükséges táblacserét a tartomány finanszírozza), 2007 (az ellenőrzés rendszerének kiépítése); Trentino-Alto Adige: 1973 a latin nyelvre;⁵⁹ Veneto: 2007 (a tartomány bizottságot jelöl ki az „egységes venetói írásmód” megvalósítására).⁶⁰

2.1.2. Toponomasztikai korpusz

Az 1.4.3. pontban elfogadott toponímiai kétnyelvűség gyakorlati életbe léptetésére toponímiai kutatásokat és korpusz létrehozását támogatja több tartomány, de ha az 1.4.3. szerint nem deklarálták a névhasználati jogot, az általánosságban vett toponímiai kutatásokat akkor is számos tartomány programjába vette: Szardínia: 1997 (kutatások terve), 2018 (onomasztikai atlasz terve); Friuli-Venezia Giulia: 2001: a szlovén nyelvre; Trentino-Alto Adige: 2012: tartományi toponímiai repertórium terve (bár finanszírozása csekély); Piemonte: 1990; Veneto: 2007 (a „venetói nyelvre”); Calabria: 2003; Puglia: 2012; Molise: 1997 (kutatások támogatása).

56 Bolzano provincia helyi jogalkotása, Legge Provinciale 1976/27.

57 <http://www.csfls.it/res/> (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

58 Sardegna 2018/22 LR 7. §, a 11. § helyesírási tanácsadás biztosítását szorgalmazza.

59 1973/691 elnöki rendelet 10bis §; gyakorlati megvalósítására helyi jogszabály tudtunkkal nincs.

60 Veneto 2007/8 LR 10. §. Ez az egyetlen jogszabály, amely helyi nyelvjárás helyesírásáról rendelkezik.

2.2. Nyelvtechnológia

Szoros értelemben vett nyelvtechnológiai fejlesztés az olasz tartományi tervezésben nem szerepel. Egyetlen efelé mutató lépés Calabriában történt, ahol legalább egy nyelvjárási netes felület kialakítása bekerült az állami tervezésbe.⁶¹

3. Oktatás

3.1. Tananyagfejlesztés

Szardínia: 1997, részletesebben 2018 (módszerek, útmutatók); Friuli-Venezia Giulia: 2007 (az ARLeF felügyelete alatt); Calabria: 2012 (a nyelvjárásra didaktikus anyagok kidolgozása, oktatáskutatás).

3.2. Továbbképzések, tanárok fejlesztése

Szardínia: 2018; Szicília: 1981; Calabria: 2003; Campania: 2004; Puglia: 2012; Molise: 1997, Veneto: 2007; Basilicata: 1998.

3.3. Anyanyelvi oktatás

Szardínia: 1997 (100%-ban tartományi finanszírozással; egyetemi szinten is), 2018 (középiskolai és egyetemi szinten is); Friuli-Venezia Giulia: 1996 (friuli nyelv: 60%-ban előfinanszírozható oktatás), 2001 (szlovén: alapfok, lehetőség középiskolára is), 2007 (a finanszírozás rendezése), 2009 (német nyelv);⁶² Trentino-Alto Adige: német és ladin nyelv 1972-től első és második nyelvként is oktatva, 2018 minden oktatási formában;⁶³ Szicília: 1981 (a nyelvjárás minden fokon való oktatása tervbe véve, 2011 deklarálva); Piemonte: 1990; Veneto: 2007 (a nyelvjárás fakultatív kurzusai minden fokon); Campania: 2003 (alapfokon és középiskolában jog); Molise: 1997 (alap- és középfokon tartományi finanszírozással); Puglia: 2012 (deklarálva minden fokon a jogot, elvileg támogatva az iskolákat).

3.4. Felnőttoktatás és iskolarendszeren kívüli oktatás

Külön rendelkezik róla Szardínia (1997), Trentino-Alto Adige (2018), Campania (2003: alfabetizáció, művészeti és turisztikai képzés).

61 Calabria 2012/21 LR 5. §.

62 A venetói nyelvre „didaktikus programot” hirdettek meg: Friuli-Venezia Giulia 2010/5 LR 3–5. §.

63 A ladin óvodai képzésről már a bolzanoi 1976/36 LP 30bis §, középiskolai oktatásról 1995/13 LP rendelkezett.

3.5. Friuli-Venezia Giulia-ban önkéntes nyelvnevelőket is elismer a tartomány.⁶⁴

4. Nyelvfejlesztés és -védelem kulturális programok útján

4.1. Közgyűjtemények létrehozása kisebbségi nyelveken

Szardínia: 1997 (beszerzések támogatása); Friuli-Venezia Giulia: 1996; Piemonte: 1990 (könyvtár létrehozása); Veneto: 2007 (könyvtárszekció létrehozása a nyelvjárási anyagnak); Calabria: 2012 (könyvtár és multimédiatár a nyelvjárási anyagnak); Campania: 1990 (nyelvjárási anyag gyűjtése és nyílt bibliográfiai szolgálat biztosítása), 2004 (könyvtár és multimédiatár szervezése); Liguria: 1990 (regionális dokumentációs központ létesítése, könyvtár támogatása a nyelvjárási anyagnak).

4.2. Könyvkiadás, audiovizuális anyag publikálása

Szardínia: 1997; Friuli-Venezia Giulia: 2010 (venetói dialektusra); Piemonte: 1990 (elvileg); Veneto: 1994 (elvileg), 2007 (a venetói dialektusra); Molise: 1997; Puglia: 2012 (elvileg); Campania: 1990; Liguria: 1990.

4.3. Kulturális kezdeményezések és civil egyesületek támogatása

Szardínia: 1997; Friuli-Venezia Giulia: 1996, 2007 (friuli nyelv), 2010 (venetói nyelvjárás); Piemonte: 1990 (elvileg); Veneto: 1994 (egyesületek elismerése közhasznúként); Calabria: 2003 (külön alap létrehozása e célból).

4.4. Zenei, színpadi programok támogatása

Szardínia: 1997, 2018; Friuli-Venezia Giulia: 2001 (szlovén nyelven), 2010 (venetói nyelvjárásban); Trentino-Alto Adige: 1977; Piemonte: 1990 (elvileg); Calabria: 2003 (albán nyelven), 2012 (campaniai nyelvjárásban); Molise: 1997; Campania: 1990.

4.5. Tudományos kutatás, elemzés támogatása

Szardínia: 1997 (a szárd nyelv változatainak kutatása); Friuli-Venezia Giulia: 1996; Trentino-Alto Adige: 2018 (lexikográfiai-terminológia kutatás);⁶⁵

64 Friuli-Venezia Giulia 2007/29 LR 19. §.

65 Már 1976-ban a bolzanói provincia helyi törvénye is nevesítette a tudományos kutatás támogatását.

Szicília: 2018;⁶⁶ Piemonte: 1990; Veneto: 1994 (elvileg), 2007 (a nyelvjárásra); Calabria: 2003 (kisebbségi nyelvekre), 2012 (a nyelvjárásra); Basilicata: 1998; Molise: 1997; Liguria: 1990; Lombardia: 2016; Puglia: 2012.

4.5.1. Konferenciák támogatása: Szardínia: 1997; Liguria: 1990; Campania: 1990.

4.6. Nyelvi ösztöndíjak, díjak, versenyek

Szardínia: 1997; Friuli-Venezia Giulia: 1996 (friuli nyelvre), 2010 (venetói nyelvjárásra); Trentino-Alto-Adige: 1976; Szicília: 2018.⁶⁷

5. Sajtó és rádió-televízió szolgáltatás

Szardínia: 1997, 2018; Friuli-Venezia Giulia: 1996, 2007, 2011; Trentino-Alto Adige: 1973 (háromnyelvű rádió-televízió szolgáltatás biztosítása); Veneto: 2007 (a nyelvjárás számára); Calabria: 2003; Campania: 1990; Puglia: 2012; elviekben a kommunikáció támogatása: Piemonte: 1990; Trentino-Alto Adige: 2018. Csak a sajtó támogatását szabályozza Valle d'Aosta: 2008.

6. Külkapcsolatok támogatása

Kisebbségi nyelvek esetében az anyaországgal való nyelvi-kulturális kapcsolatokat, nyelvjárások és anyaország nélküli kis nyelvek esetében a határokon túl vagy más tartományba elszármazott beszélőkkel való kapcsolattartást, azok oktatását több tartomány programjába vette: Szardínia: 1997; Friuli: 1996 (másutt élő ladin beszélők oktatása), 2007 (egyetemi együttműködés Szlovéniával), Trentino-Alto Adige: 2018; Calabria: 2003; Basilicata: 1998; Campania: 2004; Molise: 1997.

VI. Ütemterv

Sem az olasz nyelv, illetve a központi állami tervezés, sem a tartományi (kisebbségi nyelvekre és nyelvjárásokra megfogalmazott) normák nem tartalmazzak határozott ütemtervet, kivéve néhány konkrét intézkedést és pénzügyi keretek határidőhöz (jellemzően egy és/vagy három év) kötését. Megfigyelhetően

66 A 2018/376 tartományi határozat említi, különösebb jogkövetkezmény nélkül.

67 Trentino-Alto Adige, Szicília: ld. a tudományos kutatás támogatását.

a stratégiai lépések megvalósítását többnyire párhuzamosan, és nem egymás után tervezik.

VII. Feladat- és hatáskörök

A. Olasz irodalmi nyelv

Külügyminisztérium: olasz nyelv és kultúra külföldi terjesztése (szabályozás, ellenőrzés).

SDA: olasz nyelv és kultúra külföldi terjesztése (nyelvoktatás, kiadványterjesztés, nyelvtudás igazolása).

AdC:

- kutatás;
- nyelvi korpusz létrehozása és fejlesztése.

AQuAA:

- hivatali nyelvhasználat fejlesztésének koordinálása.

B. Kisebbségi nyelvek és nyelvjárások

- Tartományi kormányzat (Giunta regionale): helyi törvénykezés végrehajtása, jogok garantálása (kétnyelvű közigazgatás fenntartása, képzése, finanszírozása); a nyelvpolitikai feladatok finanszírozása egészben v. megszabott önrész kiegészítésével, egyes helyeken speciális alapok létrehozásával (Friuli, Calabria); többnyire az oktatás biztosítása.⁶⁸
- Oktatási és kulturális assessorato: a tartományi kormányzat egyes feladatainak vállalása (tartománytól függően) – Szardínia: éves konferenciák, hároméves terv, oktatási útmutatás; Szicília: programok finanszírozása; Campania: Istituto Linguistico Campano fenntartása.

68 A kormányzati feladatok egy részét a helyi önkormányzatok saját hatáskörben intézik, egészen odáig, hogy Trentino-Alto Adige tartományon belül Bolzano provincia saját törvénykezése gondoskodik a német nyelvvédelem egyes kérdéseiről. Kis létszámú kisebbségeknél rendszerint néhány önkormányzat feladatköréről van szó, ill. előfordul, hogy önkormányzatok szövetsége kapja meg a jogot (pl. Veneto: Comelico és Sappada speciális jogainak elismerése [2004/34 LR] mellett a Sette Comuni szövetsége).

- Osservatorio regionale (Szardínia: konzultáció közoktatás, információ tárgykörében, kutatási terület kijelölése, egyetértés sajtófinanszírozásban; Friuli: ellenőrzés, monitoring, kutatás, fordíttatás; Calabria: konzultatív szerv).
- Comitato / commissione regionale: konzultatív szerv egy adott nyelvváltozat védelmére.⁶⁹
- Elismert kutatóközpontok (Szicília: Centro di studi filologici – továbbképzés, kutatási program; Trentino-Alto Adige: Istituto ladino di cultura) és kulturális egyesületek (Friuli, Valle d'Aosta, Veneto, Calabria).⁷⁰
- Egyetemek (Udine: a friuli nyelv kutatási központja; Liguria: comitato scientifico létrehozása), elismert központi könyvtárak (archívum létrehozása).
- Oktatási intézmények: több tartományban saját hatáskörben választhatják a nyelvi fejlesztésre megfelelő eszközt (Szicília); az oktatás felügyeletére speciális szerv (superintendentura) Trentino-Alto Adigében.
- RAI: kisebbségi rádió-televízió adás sugárzása a tartománnyal való megegyezés útján, rendszerint a tartomány részfinanszírozásában.
- Sajátos feladattal megbízott, egyedi szervezet Friuli-Venezia Giulia tartományban, ahol jogi normában megfogalmazott egysége az Agenzie regionâl pe lenghe furlane.

C. Ahol egy regionális nyelvnek jogi normában megfogalmazott egységes nyelvpolitikája létezik, esetenként sajátos szervezetek is alakulnak egyes feladatokra:

- Friuli-Venezia Giulia tartományban az Agenzie regionâl pe lenghe furlane: a helyesírás ellenőrzése, nyelvtudás-igazolási rendszer, toponomasztikai kutatás, nyelvpolitikai tanácsadás (finanszírozási kérdésekben is), résztervek kidolgozása;

69 Pl. Friuli-Venezia Giulia-ban külön *comissione* van a friuli, német, szlovén nyelvre, ill. *comitato* a venetói nyelvjárásra. Valle d'Aostában *consulta permanente* (állandó tanács).

70 A regionális törvénykezés rendszerint nevesít államilag elismert kulturális egyesületeket, amelyekre átruházza a feladatok egy részét, ill. konzultatív jogokat biztosít. Ez az irányzat az *associazionismo*, amelyet távlati célként fogalmaznak meg (pl. Calabria 2003/15 LR 14. §).

- Szardínián Consulta de su sardu: nyelvi norma és helyesírás kidolgozása;
- nyelvi hivatalok (Ofizios de su sardu): képzés, hivatalos fordítás, érzékenyítés, toponomasztikai kutatás.

VIII. Felügyelet, fenntartás és megújítás

Az olasz nyelvvel kapcsolatos nyelvstratégiai tevékenység felügyeleti rendszere nem konzekvens, hiszen különböző, többségükben nem állami szervek végzik. Az SDA tevékenységét a Külügyminisztériummal való megegyezés alapján, felügyelete alatt végzi, az oktatási tevékenység szakmai felügyelője a Sapienza Egyetem. Az AdC felügyeletéről nincs információnk. A folyamatban lévő tevékenység értékelése, újratervezése szervezeten nincs megoldva.

Kisebbségi nyelvek és nyelvjárások esetében általában a regionális kormányzat felügyeli a helyi nyelvi tervezést, ezt a jogát azonban több esetben állami vagy külön jogszabályban elismert civil nyelvi szervezetre ruházza át. A hároméves tervekben megfogalmazott nyelvpolitikai célokat a kormányzatok évente ellenőrzik és szükség esetén módosítják; a finanszírozott programok egy része 100%-ban állami fenntartású (leginkább oktatásban), nagyobb részét csak bizonyos százalékban finanszírozzák előre és a megvalósulását utólag ellenőrzik. Általános felügyeleti rendszer azonban nincs, és a programok lejáratkori vagy folyamatos újratervezése a legtöbb tartományban nincs kodifikálva, hanem esetleges.

Monitoring-rendszer megjelenik a friuli nyelv⁷¹ és a calabriai nyelvjárás védelmében.⁷²

71 Friuli-Venezia Giulia 1996/15 LR 15–16. §§: az Osservatorio regionale feladatköre; 2007/29 LR 28. §: az ARLeF éves ellenőrzést folytat.

72 Calabria 2012/21 LR 1–2. §.

IX. Összehasonlítás, esetleges kitekintés

1. Olasz irodalmi nyelv

Hivatalos olasz nyelvstratégia, sőt nyelvvédelem nem létezik⁷³ és többnyire fel sem merül a lehetősége, a nyelvvédelem kérdése a fasiszta korszak purizmus⁷⁴ óta társadalmi tabu alatt van. Egyetlen esetben dokumentálható állami beavatkozás a nyelvbe, az viszont politikai és ideológiai természetű: feminista és genderideológia hatása alatt egyes szavak nőnemű alakjának megteremtése és elterjesztése a 2000-es években.⁷⁵ A nagy és erős öntudattal bíró olasz nyelvközösség ettől függetlenül különösebben nem veszélyeztetett (használata a nyelvjárások rovására még terjed is), bár az összes európai nyelvhez hasonlóan az angol mint nemzetközi nyelv több szempontból hátrányosan hat a fejlődésére. Az intézményi szint az olasszal ellentétben favorizálja az angol használatát; az anglicizmusok a beszélt olasz nyelvet előzönlík (becslések szerint 4000 lexikai egység). Az olasz nyelv védelmére 2013-ban egy törvényjavaslatot nyújtottak be,⁷⁶ amely szembemegy a nyelvvédelemre vonatkozó társadalmi tabuval (elfogadva nyelvi norma létjogosultságát), és mérsékelt, de irányvonalukban helyes változásokat javasol a kisebbségi nyelvek védelmére bevett jogszabályok mintájára (*Az olasz nyelv Legfelsőbb Tanácsának létrehozása, melynek feladata: tudományos kutatás tanárok és közszereplők nyelvhasználatának fejlesztésére; iskolában, médiában, reklámban a helyes olaszság elősegítése, oktatás segítése, a szükséges új kifejezésekkel a nyelv gazdagítása, operatív javaslat a hivatalos*

73 Vedovelli 2010; <https://diciamoloinitaliano.wordpress.com/2018/05/02/il-tabu-tutto-italiano-della-politica-linguistica/> (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

74 Ld. Somma 1997.

75 Ministro per la Pubblica Amministrazione: Direttiva 2/19. 23 maggio 2007. *Misure per attuare parità e pari opportunità tra uomini e donne nelle amministrazioni pubbliche, valamint Robustelli 2012.* Vö. <https://diciamoloinitaliano.wordpress.com/2018/05/02/il-tabu-tutto-italiano-della-politica-linguistica/> (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

76 https://www.camera.it/leg17/995?sezione=documenti&tipoDoc=lavori_testo_pdl&id-Legislatura=17&codice=17PDL0012790 (letöltés időpontja: 2020. 02. 11.).

kommunikáció javítására, külföldi olaszoktatás segítése). A javaslat azonban visszhangtalan maradt.

Az olasz nyelv egy szintjének azonban hatékony védelme biztosított, és pedig a nyelvjárásoknak, azáltal, hogy a kisebbségvédelmi törvény az utóbbi két évtizedben kialakított és eléggé elfogadott értelmezés szerint a nyelvjárások védelmére is vonatkozik, így az olasz nyelvjárások egy részét önálló nyelvnek nyilvánították,⁷⁷ nagyobb részüket ugyan nem, de tartományi nyelvjárásvédő jogszabályok és szervek alakultak.

2. Kisebbségi nyelvek

Az államnyelvvel szöges ellentétben az olasz állam nagy gondot fordít a kisebbségi nyelvek védelmére, ebbeli igyekezete bátran mondható példásnak. Ezt erősen decentralizált módon, régiókra épülő modellben valósítja meg, aminek történeti okai lehetnek: az olasz tartományok teljesen különböző történelme és hagyományai miatt erős a regionalizmus, egyfajta ellenhatásról is beszélhetünk a fasiszta korszak erős központosításával szemben. A nagyobb létszámú nyelvi kisebbségek egy-egy régióra összpontosulva élnek, ami kézenfekvővé teszi a helyi megoldások keresését, és a tiroli németek hosszas autonómiaküzdelme egy nemzetiségi szempontból kiegyensúlyozott helyi autonómiában talált megnyugtató megoldást, ami mintaként szolgálhatott a többi kisebbség számára. A tiroli megoldás több szempontból a mai napig eltér a többi térségtől: itt az olaszt és a németet minden szempontból egyenrangú hivatalos nyelvnek ismerik el, és a különböző nemzetiségek részarányát is szavatolják egyes hivatalos testületekben.⁷⁸ Ennek nem is a német nyelv a fő haszonélvezője, hanem a jóval

77 Erre az olasz történelmi és nyelvi fejlődés sajátosságai lehetőséget adnak: a nyelvjárások közti nagy távolság, igen régen dokumentált fennállásuk (emiatt legalábbis a nyelvpolitika szintjén feltételezik közvetlen ókori eredetüket, vagyis az olasz nyelvvel párhuzamos létrejöttüket), a szomszéd újlatin nyelvekkel való nyelvjáráskontinuum megléte (pl. francia – frankoprovenszál – provanszál – nyugati ligur [munegascu, intemelio] – keleti ligur – olasz), és az, hogy az olasz politikai egység csak a 19. században jött létre, így egyes nyelvjárásoknak a múltban önálló állami létük igazolható.

78 1972. évi 670. elnöki rendelet 30., 50., 99. §.

kevesebb beszélővel rendelkező latin nyelv, amelynek irodalmi nyelv-értékű, kodifikált változata addig lényegében nem létezett, és a becsülhetően 55 ezer fős közösség a 21. század modernizációs követelményeivel nem vehette volna fel a versenyt. Bár teljesen egyenlő jogokat nem ért el, az egyenrangú használat érdekében komoly nyelvfejlesztési és nyelvvédelmi feladatokat vállalt fel az autonóm tartomány, aminek köszönhetőleg jött létre pl. a latin helyesírás.

A kis létszámú kisebbségi nyelvekkel kapcsolatban tehát az olasz nyelvpolitika igen aktív, és mindenképpen ér el pozitív eredményeket, azonban ez szükségszerűen leginkább nyelvvédelem; egységes nyelvstratégia már csak a regionális szerveződés miatt sem alakulhatott ki. Hatékonysága szintén tartományonként változó; nagyobb jelentősége azoknál a kisebbségnél van, ahol nem beszélhetünk anyaországról, amely ezt a feladatot felvállalná. Az olasz állam törekszik viszonyossági alapon megállapodni az anyaországokkal a kisebbségvédelmi kérdésekről, így ez pl. a szlovén kisebbségnél teljesen megoldottnak tűnik. Tapasztalatok szerint a legnagyobb hatású pozitív lépés a kisebbségi nyelvi rádió- és televízióadás támogatása. Noha nincsen egységes megoldás, bizonyos intézkedések tipikusnak mondhatók: eszerint az olasz rendszerre igen jellemző a tartományi kormányzat mellett működő nyelvi tanácsadó és ellenőrző, korlátozottan feladatokat átvállaló tanácsok létesítése, nyelvi és kulturális egyesületek elismerése közfeladatot ellátónak (*associazionismo*), működésük részleges finanszírozásával, az anyanyelvi oktatás szorgalmazása és állami finanszírozása (bár egyes tartományokban az anyagi források nyilvánvalóan elégtelenek), a hivatali kétnyelvűség biztosítása (egyes autonóm térségekben teljes egyenrangúság, szórványoknál általában 15% beszélőnél, de néha még kedvezőbb feltételekkel) úgy, hogy a kétnyelvűségre kötelezett alkalmazottak képzését és kompenzálását az állam vállalja; kisebbségi toponímiák repertóriumának elkészítése és használatba vételük (jelzőtáblákon is; kivételesen még olyan hely is előfordul, ahol az olasz nyelvű feltüntetést nem is kívánják meg); anyanyelvi zenei és színpadi programok támogatása – ez úgy tűnik, az olasz szemlélet jellemző sajátossága; közgyűjtemények kijelölése a kisebbségi anyag központi kezelésére.

Az olasz szemlélet részben a többségi nyelvre vonatkozó stratégiai tervezés hiányát is azzal oldja fel, hogy a helyi nyelvjárást is kisebbségi nyelvként

kezeli. Ez egyes esetekben nyilvánvalóan indokolt: a szárd, ladin, friuli nyelvek önállósága nem csak politikai döntés kérdése, hanem nyelvészetileg is szilárd alapokon áll. Más esetekben azonban egy-egy nyelvjárás önállósága inkább politikai kérdés.⁷⁹

Két ilyen nagyobb lélekszámú kisebbségi nyelvről beszélhetünk, amelyeket autonóm tartományban beszélnek, és a tartomány hatékony nyelvpolitikát fejt ki érdekükben: a szárd és a friuli nyelvet. Ez az a két nyelv, ahol már tudatos nyelvstratégia fedezhető fel. A módszerek mindkét esetben többnyire a már ismertetettek, de a nagy létszámú, hagyományaihoz erősen ragaszkodó beszélő (Szardínia), kulturális egyesületek munkájával erősen kifejlesztett nyelvi-kisebbségi öntudat (Friuli)⁸⁰ következtében itt különösen hatékonynak mutatkoznak. Érdekes, hogy a nyelv erős kodifikációja, helyesírás létrehozása és annak akár adminisztratív eszközökkel, ill. szankciókkal való betartatása, speciális nyelvvédelmi (tanácsadó, kétnyelvűséget biztosító, tervező és kodifikáló) hivatalok és Szardíniában hivatali hálózat létrehozása, nyelvi korpusz létrehozására irányuló kutatómunka erős ennél a két kisebbségnél, a jelek szerint pozitív eredménnyel, így tehát ezeket mindenképpen hatásos és követendő eszközöknek kell tekintenünk.

3. Nyelvjárások

A nyelvjárások elterjedtsége Olaszországban jónak mondható, presztízsük azonban (az irodalmi nyelvnek oktatási és kulturális normaként favorizálása miatt, az olasz egyesítéstől szinte napjainkig) alacsony, ezért az irodalmi nyelv-nél erősebben ki vannak téve veszélyeknek, és használatuk minden felmérés szerint visszaszorulóban van. Ez azonban nyelvjárásonként változik, a legrosszabb a helyzet a legvárosiasodottabb északi tartományokban (Lombardia,

79 Ld. például 16. jegyzet.

80 Érdekes itt megemlíteni Friuli történelmi okokból eltérő fejlődését, mivel egy része az I. világháborút lezáró békéig Ausztriához tartozott. Ebből következően az olasz tartományi lakosok közül hagyományosan a friuliak érznek leginkább kulturális közösséget Közép-Kelet-Európával (így mellel a magyarsággal is).

Emilia Romagna).⁸¹ A nyelvjárások tehát konkrét veszélyben vannak, de a tudatos nyelvpolitika sokat javít a kilátásokon. A nagyobb létszámú regionális nyelvek esetében az anyanyelvi rádió- és televízióadások hoztak bizonyos érzékelhető fellendülést, illetve az állam tudatosan növeli a regionális nyelvek presztízsét azzal, hogy hivatali nyelvként engedélyezi, sőt kötelezően előírja (így a szárd, ladin, friuli nyelvet), és normatív használatukat szabályozza. Egy nyelvjárás védelmére már a deklaratív szándék is nagy segítséget jelent, ha azt elismerik külön nyelvként. Ez szemmel látható fellendülést hozott a szárd nyelvnek, és világos a nyelvvédelmi erőfeszítések erősödése a venetói nyelvjárás elismerése által, ugyanakkor az önálló szicíliai nyelv elismerését nagyon kevés gyakorlati védelmi és presztízsnövelő lépés követte.

Felhasznált irodalom

- D'Achille 2016. D'Achille, Paolo: *La "salvaguardia della lingua lombarda" in una legge regionale*. <https://accademiadellacrusca.it/it/contenuti/la-salvaguardia-della-lingua-lombarda-in-una-legge-regionale/7402> (letöltés időpontja: 2020. 02. 06.).
- De Mauro 1991. De Mauro, Tullio: *Storia linguistica dell'Italia Unita*. Laterza, Roma–Bari, 1991.
- Éry 2014. Éry Anna: Anyanyelvoktatás Olaszországban. *Anyanyelv-pedagógia*, 7. (2014) 4. sz. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=545> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).
- Fábián 2008. Fábián Zsuzsa: A nyelvművelés Olaszországban. In Balázs Géza – Dede Éva (szerk.): *Európai nyelvművelés*. Inter Kht. – PRAE.hu, Budapest, 2008. 236–253.

81 Mindez ugyanígy vonatkozik a kisebbségi nyelvekre, még a legjobban megőrzött szárd nyelvre is: ezt 2007-es adatok szerint passzív tudással még a felnőtt lakosság 97%-a értette (sőt az északnyugati területen, Logudoróban még az aktív nyelvtudás is 90% felett van), azonban a 6–14 éves korcsoportban már 79%-ra zsugorodott ez az arány, az aktív kompetencia pedig 43%-ra! Ld. Toso 2018.

- Franchini 2012. Franchini, Marco: “Costituzionalizzare” l’italiano: lingua ufficiale o lingua culturale? *Rivista AIC*, (2012) 3. sz. <https://www.rivistaaic.it/images/rivista/pdf/FRANCHINI.pdf> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).
- ISTAT 2017. *Anno 2015. L’uso della lingua italiana, dei dialetti e delle lingue straniere*. Istituto Nazionale di Statistica, Roma, 27 dicembre 2017. https://www.istat.it/it/files//2017/12/Report_Uso-italiano_dialetti_altrelingue_2015.pdf (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).
- Lamuela 1987. Lamuela, Xavier: *La grafia friulana normalizzata*. Edizioni de amministrazion provinciâl di Udin, Udin [Udine], 1987.
- Pellegrini 1977. Pellegrini, Giovan Battista: *Carta dei dialetti d’Italia*. Pacini, Pisa, 1977.
- Robustelli 2012. Robustelli, Cecilia: *Linee guida per l’uso del genere nel linguaggio amministrativo*. Accademia della Crusca, Firenze, 2012. https://accademiadellacrusca.it/sites/www.accademiadellacrusca.it/files/page/2013/03/08/2012_linee_guida_per_luso_del_genere_nel_linguaggio_amministrativo.pdf (letöltés időpontja: 2023. 12. 29.).
- Robustelli 2018. Robustelli, Cecilia: Language policy in Italy: the role of national institutions. In: *Intervento presentato al convegno National language Institutions and National Languages tenutosi a Mannheim nel 5-6.10.2017*. 169–181. <http://efnil.nytud.hu/documents/conference-publications/mannheim-2017/EFNIL-Mannheim-22-Robustelli.pdf> (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).
- Salamon 2007. Salamon Eszter: *Önmagukba zárt kisebbségek nyelvi szتمدerezációja Olaszországban*. A friuli és a szárd kisebbség nyelvi tervezési folyamatai a nyelvük védelméről szóló nemzeti törvény előtt és után. PhD értekezés, Pécs, 2007.
- Somma 1997. Somma, Alessandro: La politica linguistica del legislatore nelle esperienze italiana e francese. *Politica del diritto*, 28. (1997) 1. sz. 27–95.
- Telmon 2006. Telmon, Tullio: La sociolinguistica e le leggi di tutela delle minoranze linguistiche. *Lingue e idiomi d’Italia*, 1. (2006) 1. sz. 38–52.
- Toso 2009. Toso, Fiorenzo: *Le minoranze linguistiche in Italia*. Il Mulino, Bologna, 2009.

- Toso 2018. Toso, Fiorenzo: Il sardo. In Toso, Fiorenzo (szerk.): *Lingue sotto il tetto d'Italia. Le minoranze alloglotte da Bolzano a Carloforte*. 8., 2018. 11. 29. http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/articoli/scritto_e_parlato/Toso8.html (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).
- Toso 2019. Toso, Fiorenzo: Alloglossie e minoranze linguistiche in Italia. Problemi terminologici e forme della tutela. *Estudis Romànics*, 41. (2019) 401–422.
- Vedovelli 2010. Vedovelli, Massimo: *Come sopravvivere alla non-politica linguistica italiana*. (Lingua italiana d'oggi VII.) Bulzoni, 2010. DOI: 10.1400/190778

Jogi források

- Contratto nazionale di servizio tra il Ministero dello Sviluppo Economico e la RAI-Radiotelevisione Italiana S.P.A.
https://www.rai.it/dl/doc/1607970429668_Contratto%20di%20servizio%202018-2022.pdf (letöltés időpontja: 2020. 02. 06.).
- Costituzione della Repubblica Italiana. https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/Costituzione_della_Repubblica_italiana.pdf (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).
- Decreto del Presidente della Repubblica 31 agosto 1972, n. 670 Approvazione del testo unico delle leggi costituzionali concernenti lo statuto speciale per il Trentino-Alto Adige. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:presidente.repubblica:decreto:1972-08-31;670> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Decreto del Presidente della Repubblica 1 novembre 1973, n. 691 Norme di attuazione dello statuto speciale per la regione Trentino-Alto Adige concernente usi e costumi locali ed istituzioni culturali. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:presidente.repubblica:decreto:1973-11-01;691~art2> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Decreto Legislativo 21 settembre 2000, n. 281. (<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2000;281>) (letöltés időpontja: 2024. 01. 06.).

- Decreto Legislativo 22 maggio 2001, n. 263. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2001;263> (letöltés időpontja: 2024. 01. 06.).
- Friuli-Venezia Giulia, Decreto del Presidente della Regione 25 ottobre 2011, n. 0256/Pres. https://www.regione.fvg.it/rafv/export/sites/default/RAFVG/economia-imprese/allegati/Decreto_256_25ott2011.pdf (letöltés időpontja: 2024. 01. 06.).
- Leges Statutae Rei Publicae Sancti Marini. Ex Casaliano Tipographeo, Forolivii, 1834. https://archive.org/details/bub_gb_jVYhQNWm6vUC (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).
- Legge 11 marzo 1972, n. 118 Provvedimenti a favore delle popolazioni alto-atesine. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1972-03-11;118> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Legge 13 agosto 1980, n. 454 Indennità speciale di seconda lingua ai magistrati. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1980-08-13;454~art1> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Legge 27 ottobre 1988, n. 470 Anagrafe e censimento degli italiani all'estero. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:1988;470~art6!-vig=9999-12-31> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Legge 22 dicembre 1990, n. 401 Riforma degli Istituti italiani di cultura e interventi per la promozione della cultura e della lingua italiane all'estero. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1990-12-22;401> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Legge 15 dicembre 1999, n. 482 Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1999;482> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Legge 23 febbraio 2001, n. 38 Norme a tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli-Venezia Giulia. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2001-02-23;38~art1-com2> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).
- Legge 15 luglio 2009, n. 94 Disposizioni in materia di sicurezza pubblica. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2009-07-15;94~art1-com22-leti> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).

Legge costituzionale 26 febbraio 1948, n. 4 Statuto speciale per la Valle d'Aosta.
<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge.costituzionale:1948-02-26;4> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).

Legge costituzionale 31 gennaio 1963, n. 1 Statuto speciale della Regione Friuli-Venezia Giulia. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge.costituzionale:1963-01-31;1> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).

Leggi provinciali

Provincia autonoma Bolzano: LP 31 luglio 1976, n. 27 Istituzione dell'Istituto ladino di cultura. LP 17 agosto 1976, n. 36 Ordinamento delle scuole materne – scuole per l'infanzia. LP 3 agosto 1977, n. 25 Istituzioni di istituti per l'educazione musicale in lingua tedesca e ladina ed in lingua italiana. LP 1 giugno 1995, n. 13 Introduzione dell'insegnamento curriculare del ladino nelle scuole secondarie di secondo grado ed artistiche delle località ladine. LP 20 settembre 2012, n. 15 Istituzione del repertorio toponomastico provinciale e della consulta cartografica provinciale. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/pagina15.html (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

Leggi regionali

Basilicata: LR 28 marzo 1996, n. 16 Promozione e tutela delle minoranze etniche-linguistiche di origine greco-albanese in Basilicata. LR 3 novembre 1998, n. 40 Norme per la promozione e tutela delle Comunità Arbereshe in Basilicata. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/pagina24.html (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

Calabria: L.R. 30 ottobre 2003, n. 1 Norme per la tutela e la valorizzazione della lingua e del patrimonio culturale delle minoranze linguistiche e storiche della Calabria. LR 19 ottobre 2004, n. 25 Statuto della Regione Calabria. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/pagina23.html (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

Friuli-Venezia Giulia: LR 8 settembre 1981, n. 68 Interventi regionali per lo sviluppo e la diffusione delle attività culturali. LR 22 marzo 1996, n. 15 Norme per la tutela e la promozione della lingua e della cultura friulane e

istituzione del servizio per le lingue regionali e minoritarie. LR 16 novembre 2007, n. 26 Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica slovena. LR 18 dicembre 2007, n. 29 Norme per la tutela, valorizzazione e promozione della lingua friulana. LR 20 novembre 2009, n. 20 Norme di tutela e promozione delle minoranze di lingua tedesca del Friuli Venezia Giulia. LR 17 febbraio 2010, n. 5 Valorizzazione dei dialetti di origine veneta parlati nella regione Friuli Venezia Giulia. LR 7 febbraio 2013, n. 3 Istituzione nella città di Trieste dello Sportello informativo per la comunità serba presente nel territorio della Regione Friuli Venezia Giulia. <https://lex-view-int.regione.fvg.it/fontinormative/xml/Index.aspx> (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).

Liguria: LR 2 maggio 1990, n. 32 Norme per lo studio, la tutela, la valorizzazione e l'uso sociale di alcune categorie di beni culturali e in particolare dei dialetti e delle tradizioni popolari della Liguria. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/binary/pat_minoranze_2011/normativa_regioni/LR_32_1990_Regione_Liguria.1375436144.pdf (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

Lombardia: 7 ottobre 2016 , n. 25 Politiche regionali in materia culturale – Riordino normativo.

<https://normelombardia.consiglio.regione.lombardia.it/normelombardia/accessibile/main.aspx?view=showpart&slnode=lr002016100700025&idparte=lr002016100700025> (letöltés időpontja: 2024. 01. 06.).

Molise: LR 14 maggio 1997, n. 15 Tutela e valorizzazione del patrimonio culturale delle minoranze linguistiche nel Molise. <https://m.flcgil.it/files/pdf/19970510/legge-regionale-n.-15-del-14-maggio-1997-su-minoranze-linguistiche-molise-1879672.pdf> (letöltés időpontja: 2024. 01. 06.).

Piemonte: LR 9 novembre 1988, n.58 Norme per l'attribuzione dell'indennità di bilinguismo al personale della Regione. LR 10 aprile 1990, n. 26 Tutela, valorizzazione e promozione della conoscenza dell'originale patrimonio linguistico del Piemonte. LR 21 dicembre 2007, n. 26 Norme per l'esposizione delle bandiere delle minoranze linguistiche-storiche presenti sul territorio della Regione Piemonte. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/pagina16.html (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

- Puglia: LR 22 marzo 2012, n. 5 Norme per la promozione e la tutela delle lingue minoritarie in Puglia. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/binary/pat_minoranze_2011/normativa_regioni/LR_5_2012_Regione_Puglia.1375436802.pdf (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).
- Sardegna: LR 15 ottobre 1997, n. 26 Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna. LR 3 luglio 2018, n. 22 Disciplina della politica linguistica regionale. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/pagina25.html (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).
- Sicilia: LR 6 maggio 1981, n. 85 Provvedimenti intesi a favorire lo studio del dialetto siciliano e delle lingue delle minoranze etniche nelle scuole dell'Isola e norme di carattere finanziario. LR del 21 agosto 1984, n. 54 Provvedimenti in favore del centro di cultura scientifica «Ettore Majorana» di Erice, del Centro studi filologici e linguistici siciliani di Palermo e della Deputazione di Palermo della Società siciliana di storia patria. LR 31 maggio 2011, n. 9 Norme sulla promozione, valorizzazione ed insegnamento della storia, della letteratura e del patrimonio linguistico siciliano nelle scuole. <https://w3.ars.sicilia.it/home/cerca/201.jsp> (letöltés időpontja: 2024. 01. 07.).
- Trentino-Alto Adige: LR 24 giugno 2018, n. 5 Norme in materia di tutela e promozione delle minoranze linguistiche cimbra, mòchena e ladina della Regione autonoma Trentino-Alto Adige/Südtirol. <https://www.regione.taa.it/Documenti/Atti-normativi> (letöltés időpontja: 2024. 01. 07.).
- Valle d'Aosta: LR 9 dicembre 1976, n. 61 Denominazione ufficiale dei comuni della Valle d'Aosta e norme per la tutela della toponomastica locale. LR 9 novembre 1988, n. 58 Norme per l'attribuzione dell'indennità di bilinguismo al personale della Regione. LR 8 marzo 1993, n. 12 Accertamento della piena conoscenza della lingua francese per il personale ispettivo, direttivo, docente ed educativo delle istituzioni scolastiche dipendenti dalla Regione. LR 19 agosto 1998, n. 47 Salvaguardia delle caratteristiche e tradizioni linguistiche e culturali delle popolazioni walser della valle del Lys. LR 3 novembre 1998, n. 52 Disciplina dello svolgimento della quarta prova scritta di francese agli esami di Stato in Valle d'Aosta. LR 19 giugno 2000, n. 13 Riconoscimento di titoli di conoscenza della lingua francese ai fini

dell'accesso alle graduatorie permanenti del personale docente ed educativo. LR 16 marzo 2006, n. 6 Disposizioni per la valorizzazione dell'autonomia e disciplina dei segni distintivi della Regione. 2008/11 LR 18 aprile 2008, n. 11 Nuove disposizioni in materia di interventi a sostegno dell'informazione e dell'editoria locale. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/pagina11.html (letöltés időpontja: 2024. 01. 06.).

Veneto: LR 23 dicembre 1994, n. 73 Promozione delle minoranze etniche e linguistiche del Veneto. LR 24 dicembre 2004, n. 34 Istituzione della fondazione 'Centro studi transfrontaliero' di Comelico e Sappada. LR 13 aprile 2007, n. 8 Tutela, valorizzazione e promozione del patrimonio linguistico e culturale veneto. http://www.minoranzelinguistiche.provincia.tn.it/normativa/Normativa_delle_Regioni/pagina10.html (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).

Ministro per la Pubblica Amministrazione: Direttiva 2/19. 23 maggio 2007. Misure per attuare parità e pari opportunità tra uomini e donne nelle amministrazioni pubbliche. *GU Serie Generale n.173 del 27-07-2007*. <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2007/07/27/173/sg/pdf> (letöltés időpontja: 2024. 05. 23.).

Proposta di legge d'iniziativa dei deputati Fabrizio di Stefano, Riccardo Gallo, Laffranco, Romele. Camera dei Deputati N. 1034., 2013.05.22. https://www.camera.it/leg17/995?sezione=documenti&tipoDoc=lavori_testo_pdl&id-Legislatura=17&codice=17PDL0012790 (letöltés időpontja: 2020.02.11.).

Regione Autonoma della Sardegna. Deliberazione n. 16/14 del 18.4.2006. https://www.regione.sardegna.it/documenti/1_72_20060418155552.pdf (letöltés időpontja: 2024. 01. 05.).

Regione Siciliana. Deliberazione n. 376 del 12 ottobre 2018. <https://pti.regione.sicilia.it/portal/pls/portal/docs/148922740.PDF> (letöltés időpontja: 2020. 02. 10.).